

СТИРАНКА М. Б.

кандидат юридичних наук

ORCID ID: 0009-0007-6523-0586

УДК 342.9+321.7+347.121

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.91>

ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЦИФРОВОГО ПРАВА ЯК НОВОГО ПРАВОВОГО ФЕНОМЕНУ

Стаття присвячена теоретико-правовому осмисленню генези та еволюції цифрового права як нового правового феномену, що формується під впливом інтенсивної цифровізації суспільства. Мета дослідження – виявити онтологічні підстави становлення цифрового права, окреслити його структуру та принципи, а також визначити напрями подальшої інституціоналізації в національній правовій системі з урахуванням європейських і міжнародних стандартів. Методологічну основу становлять порівняльно-правовий, системний, формально-юридичний та міждисциплінарний аналіз, що дозволяє поєднати методологічно-онтологічну та нормативно-прикладну площини. Показано, що поява нових видів цифрових відносин (електронна комерція, цифрові активи, смарт-контракти, автоматизовані системи прийняття рішень, штучний інтелект) виявляє межі традиційних регуляторних підходів і зумовлює запит на узгоджений категоріально-понятійний апарат, оновлення джерельної бази та вироблення збалансованого поєднання державного регулювання і саморегуляції. Обґрунтовано доцільність «середовищно орієнтованого» підходу, за яким системоутворюючим чинником виступає не галузева належність норм, а їхня функціональна роль у забезпеченні правопорядку в цифровому просторі. Результати дослідження включають: (1) пропозицію структуризації цифрового права за блоками загальної та особливої частин; (2) окреслення імплементаційних моделей гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС; (3) формулювання підходів до відповідальності за діяльність алгоритмічних систем і до правосуб'єктності цифрових агентів; (4) рекомендації щодо стандартизації електронних доказів та удосконалення правозастосування у цифрових спорах. Наукова новизна полягає у поєднанні концептуальної реконструкції витоків цифрового права з практикоорієнтованими механізмами його інституціоналізації. Практичне значення результатів виявляється у можливості використання запропонованих підходів для підготовки нормативних актів, судової практики, корпоративних політик відповідності, а також у правничій освіті. Зроблено висновок про те, що систематизація понятійного апарату, уточнення принципів і формування нових інститутів є ключовими умовами підвищення стійкості правової системи до викликів глобальної цифровізації та ефективного захисту прав і свобод людини в цифровому середовищі.

Ключові слова: *цифрове право; право інформаційних технологій; штучний інтелект; смартконтракти; цифрові активи; кібербезпека; гармонізація з правом ЄС.*

Styranka M. B. Genesis and Evolution of Digital Law as a New Legal Phenomenon

The article is devoted to the theoretical and legal understanding of the genesis and evolution of digital law as a new legal phenomenon, which is formed under the influence of the intensive digitalization of society. The purpose of the study is to

identify the ontological foundations of the formation of digital law, outline its structure and principles, and also determine the directions of further institutionalization in the national legal system, taking into account European and international standards. The methodological basis is comparative legal, systemic, formal legal and interdisciplinary analysis, which allows combining the methodological-ontological and normative-applied planes. It is shown that the emergence of new types of digital relations (electronic commerce, digital assets, smart contracts, automated decision-making systems, artificial intelligence) reveals the limits of traditional regulatory approaches and determines the demand for a coordinated categorical and conceptual apparatus, updating the source base and developing a balanced combination of state regulation and self-regulation. The feasibility of an «environmentally oriented» approach is substantiated, in which the system-forming factor is not the sectoral affiliation of norms, but their functional role in ensuring law and order in the digital space. The results of the study include: 1) a proposal for structuring digital law by blocks of general and special parts; 2) an outline of implementation models for harmonizing national legislation with the EU acquis; 3) a formulation of approaches to liability for the activities of algorithmic systems and to the legal personality of digital agents; 4) recommendations for standardizing electronic evidence and improving law enforcement in digital disputes. The scientific novelty lies in the combination of the conceptual reconstruction of the origins of digital law with practice-oriented mechanisms of its institutionalization. The practical significance of the results is manifested in the possibility of using the proposed approaches for the preparation of regulatory acts, judicial practice, corporate compliance policies, as well as in legal education. It is concluded that the systematization of the conceptual apparatus, clarification of principles and the formation of new institutions are key conditions for increasing the resilience of the legal system to the challenges of global digitalization and effective protection of human rights and freedoms in the digital environment.

Key words: *digital law; information technology law; artificial intelligence; smart contracts; digital assets; cybersecurity; harmonization with EU law.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження генези та еволюції цифрового права як нового правового феномену зумовлена стрімкою цифровізацією сучасного суспільства, яка охоплює всі сфери життя – від економіки та державного управління до приватної комунікації. Швидкий розвиток інформаційних технологій, включаючи штучний інтелект, блокчейн та великі дані, породжує нові суспільні відносини, які не можуть бути врегульовані традиційними правовими інструментами. У цих умовах виникає необхідність у формуванні цілісної концепції цифрового права, що відображає глобальні тенденції та водночас враховує національні особливості правових систем. Дослідження генези та еволюції цього правового феномену має важливе практичне значення, оскільки воно спрямоване на забезпечення захисту цифрових прав людини, персональних даних, регулювання електронних транзакцій і цифрових активів. Крім того, наукове осмислення витоків та динаміки розвитку цифрового права дозволяє закласти підґрунтя для подальшої правотворчості та адаптації правових норм до викликів сучасності.

Стан наукової розробки проблеми. Стрімка еволюція інформаційних та цифрових технологій зумовлює потребу теоретичного переосмислення права як наукової категорії.

Нині дослідження у сфері права інформаційних та цифрових технологій розгортаються у двох взаємопов'язаних площинах: 1) методологічно-онтологічній, що спрямована на уточнення предмета, принципів і структури правового регулювання в цифровому середовищі; 2) нормативно-прикладній, зорієнтованій на формування інститутів, механізмів і стандартів регулювання, покликаних забезпечити ефективну реалізацію та захист прав у техногенно трансформованому соціальному просторі. Перший полягає у розширенні предметного поля

юриспруденції через долучення нових явищ і понять, серед них цифрова держава, нетократія [1], електронне урядування [2; 3], електронне судочинство [4], штучний інтелект, цифрові права [5; 6; 7; 8; 9], кібербезпека [10; 11], криптовалюта [12], цифрові активи [13; 14], смартконтракти та інші новоутворення. Другий пов'язаний з переглядом усталених доктрин і механізмів регулювання з урахуванням змін, що приносить цифрова трансформація суспільних відносин.

Окреслений тренд проявляється у розширенні кола наукових завдань у межах галузевих дисциплін, зокрема конституційного, цивільного й адміністративного права. Послідовно інституціоналізується право інформаційних технологій як автономна дослідницька область, орієнтована на вироблення теоретичних засад і практичних моделей регулювання цифрових суспільних відносин.

Метою наукової статті є висвітлення генези та еволюції цифрового права як нового правового феномену.

Виклад основного матеріалу. За таких умов особливої актуальності набуває комплексне теоретико-правове дослідження права цифрових технологій як інституційного елементу цифрової трансформації суспільства. Його результати повинні включати не лише визначені раніше напрями, але й додаткові: систематизації категоріально-понятійного апарату шляхом вироблення узгоджених дефініцій та класифікаційних критеріїв для подолання термінологічної розпорошеності; імплементаційні моделі (розроблення концептуальних підходів до адаптації національного законодавства до стандартів ЄС та міжнародних договорів, з урахуванням принципів правової гармонізації); упорядкування правозастосування (дослідження правових аспектів автоматизованих систем прийняття рішень, у тому числі питань юридичної відповідальності та контролю за алгоритмічними процедурами); баланс публічного й приватного права (визначення оптимального співвідношення державного регулювання та саморегулювання у сфері цифрових технологій, зокрема у контексті кібербезпеки, захисту персональних даних і комерційної таємниці); формування нових інститутів (обґрунтування необхідності закріплення нових правових інститутів, що відповідають специфіці цифрового середовища (наприклад, правосуб'єктність цифрових агентів, електронні докази, смартконтракти); прогнозно-аналітична функція (розробка сценаріїв розвитку правового регулювання інформаційних технологій із урахуванням технологічних трендів (штучний інтелект, блокчейн, біометричні системи).

У підсумку реалізація цих завдань сприятиме не лише усуненню доктринальних лакун та вдосконаленню регуляторного середовища, але й підвищенню стійкості правової системи до викликів глобальної цифровізації.

Узагальнюючи стан наукової розробленості проблематики права цифрових технологій, доцільно класифікувати наукові джерела за такими основними групами: навчальні підручники та монографічні дослідження; дисертаційні дослідження; наукові статті та публікації у фахових виданнях. Окремий пласт складають навчальні та монографічні праці, які виконують фундаментальну функцію формування базових теоретико-правових орієнтирів. Серед підручників, безпосередньо присвячених праву інформаційних технологій, особливе місце посідає колективна праця «ІТ право» за редакцією О. Яворської, який вирізняється системним викладом основних категорій і принципів, структурованим аналізом інститутів правового регулювання цифрової сфери та орієнтацією на інтеграцію національної доктрини з міжнародними та європейськими стандартами.

Монографічні дослідження вітчизняних учених у цій сфері є менш численними, проте вони закладають підґрунтя для подальшої кодифікації доктринальних положень і розвитку методології правового аналізу цифрових відносин. Вони виконують роль науково-методологічного орієнтира, що дозволяє відмежовувати право інформаційних технологій від суміжних правових інститутів: інформаційного, кібер- та комунікаційного права.

Авторський колектив підручника під загальною редакцією проф. О. С. Яворської послідовно обстоює тезу, що право цифрових технологій не піддається традиційній інституційній стратифікації за взірцем «галузь-підгалузь-інститут», оскільки його предметом є не

окрема ділянка правового регулювання, а специфічне інтегроване середовище суспільних відносин – цифровий простір. Відтак запропоновано середовищно орієнтований підхід, у межах якого системоутворюючим чинником виступає не галузева належність норм, а їхня функціональна роль у забезпеченні правопорядку в кібернетично опосередкованих взаємодіях. Структура й зміст видання охоплюють ключові блоки проблематики: доктринальне визначення сутності цифрового права та його місця в системі права; характеристика цифрових правовідносин; правове забезпечення електронного документообігу та електронного підпису; регулювання електронної комерції та електронних грошей; охорона авторських і суміжних прав у цифровому середовищі; договірні зобов'язання в мережних екосистемах; правові рамки інтернет-реклами; особливості застосування інформаційних технологій у сфері будівництва тощо. Логіко-структурна послідовність викладу, поєднана з компаративним і практикоорієнтованим аналізом, забезпечує не лише засвоєння теоретико-понятійного апарату та інструментарію правового регулювання, а й вироблення чіткого бачення напрямів удосконалення механізму правового впливу на суспільні відносини в цифровій сфері (удосконалення джерельної бази, системи внутрішнього правового контролю, стандартів доказування й правозастосування в цифрових спорах). Такий підхід сприяє подальшій інституціоналізації права цифрових технологій і гармонізації національної доктрини з європейськими та міжнародними стандартами.

Окремої уваги заслуговує монографія Є. Мічуріна «Приватне ІТ-право», у якій послідовно висвітлено приватно-правові аспекти регулювання цифрових відносин. Беззаперечною перевагою праці є аналіз окремих інститутів цивільного права крізь призму правовідносин у сфері інформаційних технологій (зобов'язального та речового права), а також залучення широкої джерельної бази: міжнародних актів, національного законодавства, судової практики й доктринальних підходів до правового регулювання цифрових процесів. Разом із тим, дослідження не позбавлене дискусійних аспектів. По-перше, автор фактично здійснює «цифровізацію» цивільно-правових відносин, тоді як право інформаційних технологій, навіть у його приватно-правному вимірі, виходить за межі цивілістики та охоплює, зокрема, трудові, господарські, земельні та інші правовідносини. По-друге, низка питань, традиційно опрацьованих у межах цивільного права у зв'язку із застосуванням цифрових технологій, залишилася поза фокусом дослідження (зокрема, правові рамки інтернет-реклами, особливості регулювання комерційних позначень у мережі Інтернет тощо). З огляду на це монографія становить вагомий внесок у формування приватно-правної складової ІТ-права, але водночас актуалізує потребу в ширшій міжгалузевій оптиці та подальшій систематизації відповідних інститутів [15].

Підручник «Основи ІТ-права» (О. Харитонов, Т. Бачинський, Р. Радейко) ґрунтується на практичному досвіді юридичного супроводу ІТ-бізнесу в Україні та має виразну прикладну спрямованість. Видання охоплює ключові блоки регулювання: спеціальні вимоги до започаткування та організації діяльності суб'єктів ІТ-сектору; правові засади електронної комерції; режим обробки та захисту персональних даних; окремі інститути права інтелектуальної власності у цифровому середовищі. Значну увагу приділено аналізу судової практики, типових кейсів і моделей договірної оформлення відносин, що підвищує евристичну й практикоорієнтовану цінність підручника для правозастосування. Разом із тим, домінанта практичної проблематики зумовлює відносно стислий виклад доктринальних засад і методології галузевого системоутворення. Саме тому підручник доцільно розглядати як інструменталізоване введення до регуляторного поля ІТ-сфери, яке ефективно доповнює, але не замінює, поглиблені теоретико-правові студії з питань структури й принципів права цифрових технологій [16].

Безсумнівною перевагою підручника є залучення порівняльного матеріалу зі США та держав – членів ЄС щодо окремих аспектів правового регулювання ІТ-відносин. Водночас наукова додана вартість була б відчутно більшою за умови системного порівняльно-правового аналізу, побудованого на зіставленні моделей із виявленням їхніх функціональних параметрів, сильних і слабких сторін, умов ефективності та меж трансплантації норм. Нині

ж у межах окремих тем подається радше опис нормативних масивів (наприклад, у сфері охорони інтелектуальної власності – окремо право США та окремо право ЄС), без інтегруючої матриці критеріїв (цілі регулювання, інструменти забезпечення дотримання правових вимог, стандарти доказування, санкційні режими, правозастосовна практика). Такий позасистемний підхід підвищує ризик правових трансплантів, що не враховують національний контекст, і, як наслідок, може зумовити появу «нежиттєздатних» норм у результаті некритичного запозичення чужорідних елементів регулювання цифрових відносин. Ще одна методологічна особливість праці – виклад матеріалу без розмежування загальної та особливої частин ІТ-права. Цю рису можна пояснити авторською інтерпретацією правової природи відповідної сфери як середовищно орієнтованої, однак відсутність такої диференціації ускладнює інституційне структурування предмета, конкретизацію принципів і визначення стабільного кола інститутів. Запровадження двочленно побудови (загальна частина: предмет, метод, принципи, джерела; особлива частина: електронні правочини, електронна комерція, дані та приватність, інтелектуальна власність у цифровому середовищі, кібербезпека тощо) підвищило б концептуальну зв'язність матеріалу й полегшило б гармонізацію національного підходу з *acquis* ЄС та усталеною порівняльною доктриною.

Окреме місце у формуванні доктрини посідає монографія О. Харитонової та Є. Харитонova «ІТ-право: поняття та сутність», у якій феномен ІТ-права піддано цілісному теоретичному аналізу крізь призму цивілізаційного та концептуального підходів. Авторі послідовно окреслюють онтологічні параметри ІТ-права як явища правової дійсності, здійснюють його категоріальне розмежування та пропонують модель внутрішньої структури. Значну увагу приділено джерелам ІТ-права, специфіці їхньої ієрархії й взаємодії, а також співвідношенню понять «ІТ-відносини» та «правовідносини» як підстав для конструювання предмета й методу правового регулювання. У межах особливої проблематики проаналізовано особливості нормативного впливу на окремі види цифрових суспільних відносин, що дозволяє виявити інституційні контури відповідної підсистеми права та визначити напрями її подальшої інституціоналізації [16].

Водночас доцільно наголосити, що у зазначеній монографії домінує цивілістичний підхід до інтерпретації ІТ-права. Така методологічна орієнтація зумовлює акцент на приватноправових інститутах і механізмах, залишаючи поза увагою комплекс публічно-правових аспектів – регуляторних, адміністративних, фінансових та кримінально-правових. Унаслідок цього дослідження забезпечує глибоке опрацювання цивільно-правової складової цифрових відносин, проте не відтворює повної картини ІТ-права як міжгалузевого правового феномену, що інтегрує приватноправові й публічно-правові інструменти регулювання.

Однак при цьому необхідно підкреслити, що в Україні є відсутніми окремі навчальні матеріали та підручники з цифрового права; окремі методологічні проблеми встановлення змісту інституцій цифрового права здійснено у таких наукових розробках, як публікації Ю.Є. Атаманової [17], О. Баранова [18], В.С. Гури [19], С.Ф. Гуцу [20], Р. Еннан [21], Є.П. Литвинова [22-24], Ю.О. Лєгези [25], В.В. Тильчика, О.В. Тильчика [26] та ін..

Висновок. Генеза та еволюція цифрового права як нового правового феномену відображають глибинні зміни у структурі суспільних відносин, зумовлені цифровізацією сучасного світу. Право цифрових технологій поступово набуває ознак самостійного наукового та прикладного напрямку, що поєднує у собі методологічно-онтологічні та нормативно-прикладні виміри. Становлення цієї галузі зумовлено як об'єктивними потребами врегулювання нових видів соціальних відносин – від електронної комерції та захисту персональних даних до смартконтрактів та цифрових активів, – так і необхідністю забезпечення правового балансу між державним регулюванням і саморегуляцією у цифровому середовищі.

Попри значні здобутки наукової доктрини, цифрове право залишається сферою, що потребує подальшого поглибленого дослідження. Важливими завданнями є систематизація категоріально-понятійного апарату, розробка концептуальних моделей гармонізації національного законодавства з європейськими та міжнародними стандартами, визначення меж і механізмів юридичної відповідальності у сфері автоматизованих систем прийняття рішень,

а також формування нових правових інститутів, що відповідають специфіці цифрового простору.

Таким чином, осмислення генези та еволюції цифрового права має не лише теоретичне, але й прикладне значення: воно сприяє усуненню доктринальних прогалин, вдосконаленню правового регулювання цифрових відносин і підвищенню стійкості правової системи до викликів глобальної цифровізації, що дозволяє розглядати цифрове право як важливий інструмент забезпечення правопорядку в новій реальності інформаційного суспільства та формування ефективних механізмів захисту прав і свобод людини у цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Талдикін О. В. Нетократія як черговий фактор кризи інституту національної держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 136–149.
2. Атаманова Н. В., Луняченко І. В. До питання цифровізації публічного управління в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 68. С. 4–8.
3. Політанський В. С. Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 42 с.
4. Згама А. О. Щодо цифрової трансформації правосуддя та перспектив для сфери господарювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 320–325
5. Белов Д. М., Белова М. В., Горнило О. Т. Право людини на забуття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 81, ч. 2. С. 57–62.
6. Белов Д. М., Переш І. Є., Покорба І. Цифрові права людини: доктринальні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2014. № 2. С. 110–115
7. Головка О. М. Цифрова культура та інформаційна: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*. 2019. Вип. 4 (31). С. 37–44.
8. Пасечник О. В. Універсалізація прав і свобод людини в інформаційній сфері як одна із складових правового розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 53. С. 12–15.
9. Хаустова М. Г. Стандарти прав людини в сфері цифрових технологій під впливом глобалізаційних викликів. *Збірник наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 5: Цифрові трансформації України 2021: виклики та реалії* : за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 20 верес. 2021 р.) / за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків, 2021. С. 180–188.
10. Литвинов Є. П. Правовідносини в Інтернет-праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 145–149.
11. Попко В. В., Попко Є. В. Міжнародно-правова регламентація транснаціональної кіберзлочинності у кіберпросторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2021. Вип. 66. С. 276–283
12. Талдикін О. В. Криптовалюта як фінансовий фактор нетократії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 29–36.
13. Анікіна Г. В., Грицишина Л. В. Цифрові активи як об'єкти цивільних договірних відносин. *Європейські перспективи. Науково-практичний правовий журнал*. 2023. № 4. С. 239–244
14. Карташов П. І. Цифрові права особи: підстави формування та перспективи розвитку. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. Вип. 5, 2024. С. 22–26. URL : <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskii/vp/article/view/39/34>
15. ІТ право / за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Львів : Левада, 2017. 470 с.
16. Мічурін Є. О. Приватне ІТ-право : навч. посіб. Харків : Право, 2021. 176 с.
17. Основи ІТ-права : навч. посіб. / Т. В. Бачинський, Р. І. Раденко, О. І. Харитонova. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 208 с.

18. IT-право: поняття та сутність : монографія / за ред. О. І. Харитонової, Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2017. 317 с.
19. Атаманова Ю.Є. Захист прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет: світовий досвід та вітчизняні перспективи. *Право та інновації*. 2014. № 3. С.7.
20. Баранов О. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4. 2011. URL.: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/125063/119578>
21. Гура В. С. Цивільно-правова охорона Інтернет-сайту: автореф. дис.канд. юрид. наук. К., 2006. 20 с.
22. Гуцу С. Ф. Правове регулювання мережі Інтернет: міжнародний і вітчизняний досвід. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 2 (38). URL.: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/152935/152055>
23. Еннан Р. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. Матеріали конференції «ІТ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ». 2017. URL.: <http://aphd.ua/publication-173/>
24. Литвинов Є.П. Щодо питання про визначення поняття «ІНТЕРНЕТ-ПРАВО». *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. URL.: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Chaau_2013_3_15.pdf
25. Запара А.Є., Легеза Ю.О. Система інформаційних компетентностей публічних службовців. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Випуск 2. С. 32-35
26. Тильчик О. В., Тильчик В. В. Права платників податків – учасників податкових спорів як невід'ємний елемент їхнього правового статусу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 1. Ч. 2. С. 85–90

